

WAITING FOR HERMES. REFLECTIONS ON INFORMATION TECHNOLOGY AND SOCIETY

Mario Radovan. *Samostalna naklada, Rijeka 2007.*

Misliti »kritički«, u novovjekovnom smislu riječi ponajprije znači: *uvijek iznova u pitanje dovoditi vlastite uvide*. Rijetki su priznati znanstvenici koji misle kritički. Kako u nas, u proklamiranom »društvu znanja«, dakle u Hrvatskoj, tako i u demokratski tradiranom i ustrojenom svijetu. I nije slučajno da je tomu tako! Jer, »kritičko mišljenje« – koje bi tautološki moralo biti jedinim mogućim mišljenjem uopće – podrazumijeva stanovit rizik.

Rizik stavljanja vlastite pozicije pred svjetlo znanstvene javnosti, ali i naslage predrasuda, koje su često sastavni dio svake, pa onda i akademske zajednice. Takvih prigovora nije lišena ni naša znanstvena zajednica, možda, nažalost, u istaknutom smislu.

Jer, često smo kroz povijest bili svjedocima da su se najvažnija postignuća ljudskog roda zbila upravo izvan znanstvenih, akademskih... institucionalnih krugova. Proboji prema naprijed i uzleti prema gore u spoznaji događali su se – najčešće – *onkraj, pored, protiv* zacrtanih i institucionaliziranih paradigmi.

Jedan je od takvih, svojevrstnih Don Quijotea u ovdašnjoj, ali i ne samo u istoj sredini – Mario Radovan. Profesor informacijskih znanosti na Sveučilištu u Rijeci, Radovan je i redovit sudionik filozofskog života u Hrvatskoj. Svojim nastavničkim, pa i javnim djelovanjem, su-djelovateljem je u približavanju znanstvenih područja. Premosnica je između društveno-humanističkih i prirodnih znanosti. Ukratko, Radovan je, osim što je vrstan pedagog, utjecajan informatičar ali i filozof. Objavljivao je tako knjige s područja računalnog programiranja, dizajna informacijskih sustava i o bazama podataka, te brojne članke o problematici »uma i strojeva«, ali i o društvenom utjecaju informacijskih tehnologija. Upravo je to i tema knjige, predmeta ovoga prikaza. Pitanje o *Minds and Machines* – što je i naslov čuvenog američkog časopisa – odmijenjen je s *Freedom and Democracy*. Radovan se, dakle, u najnovijoj svojoj knjizi bavi pitanjima sveprisutnih teorijskih toponima »slobode i demokracije«. Osobno poznavajući autora, i prije publiciranja knjige zainteresirao sam se za njegovu argumentaciju i znanstvenu metodologiju. Čini mi se da u tomu nisam doživio nikakvo osobno niti znanstveno razočarenje i to iz razloga koji će biti navedeni u ovom prikazu.

Sam naslov knjige: *Waiting for Hermes (Čekanje na Hermesa)*, sugerira da se radi o knjizi koja razotkriva sva naličja proklamiranih vrednota, već spomenutih, »slobode« i »demokracije«. Svu uzvišenu retoriku i svu bijedu njihovih ljudskih ostvarenja. Takav naslov nastoji označiti dijagnozu vremena u kojem živimo. Više ne čekamo Godota, za kojega je već izvjesno da neće pristići, već Hermesa, za kojega i nije važno hoće li se ikada ukazati, jer je *naslov ovdje metafora za samoosvješćivanje. Samoosvješćivanje bitka povijesnog trenutka!*¹

¹ Radovan posljednjih godina piše i objavljuje gotovo isključivo na engleskom. *Lingua franca* današnjeg svijeta od autora traži da se predstavi upravo tako. Naravno, ako želi biti prihvaćen u globalnom

Grčki mit govori o Prometeju kao onome koji je ukrao od bogova vatru i poklonio je ljudima. Ta »vatra spoznaje«, ustvari, bila je znak tehničkog/tehnološkog dara, koji ljudima omogućuje ovladavanje sirovom i neukrotivom prirodom. Taj velikodušni Prometejev čin, međutim, nije postignuo očekivane rezultate. Umjesto da iskoriste »plamen spoznaje« kako bi svoj život učinili lagodnijim i humanijim, ljudi su najčešće tehnička umijeća rabili radi nametanja moći i ovladavanja jednih naspram drugima. Vidjevši to, Zeus ljudima obećava Hermesa, glasnika koji će ih podučiti kako da tehnologiju iskoriste za uzajamno, međusobno humaniziranje. No, on je putom negdje zaglibio. Ljudi još uvijek svoje tehnološke sposobnosti više rabe za međusobno uništavanje negoli za unaprjeđivanje mirnog suživota u zajednici.

Usput, Zeus je »dobročinitelja« Prometeja kaznio prikivanjem na stijenu u nigdini nebitka. Neki će reći, na planini Ararat (Kavkaz), svakog jutra do Prometeja dolijeće lešinar koji mu iskljuje i zatim pojede jetru. Preko noći jetra zarasta, a ujutro ponovno dolazi lešinar kako bi uvijek iznova nastavio svoju krvavu gozbu.

Dakle, sudbina Prometejeva vrlo je slična onoj Sizifovoj. No, nije li kotrljanje kamena uz brdo ipak humanije – za što nam je svjedok, primjerice, Albert Camus – od vječne osame i patnje Prometejeve? Dar čovjeku zaslužio je najveću zamislivu kaznu. Toliko o bogovima i o onima koji zadiru u njihova posla!

Radovanova knjiga kroz devet poglavlja prolazi jedan mučan itinerar. Jer, današnji je svijet – koji neki nazivaju i »razvijenim«! – inverzija božanskog Prometejeva dara.

Ono što ljudima od pamtivijeka osmišljuje egzistenciju autor naziva *narativima*. Termin što ga Radovan rabi umnogome je blizak *grand récits* (velikim pripovijestima) što ih u svojem diskursu o »Postmodernom stanju« upotrebljava J. F. Lyotard. Umjesto pojmovna 'kulture' ili 'svjetonazora', dakle, Radovan se odlučuje upravo za *narativ*. On ima kako ontološki, tako i epistemičku i aksiološku dimenziju. Govori o tomu *kako* nešto jest, ali i *što je* istinito, kao o tomu što je *dobro*. Prihvaćajući određene narative vlastite zajednice, pojedinac zadobiva svijest o »kolektivnom identitetu«. To mu daje stanovitu situiranost i sigurnost. Međutim, kako god pojedini narativi bili dobre pripovijesti, oni se najšešće izokreću u svoje suprotnosti.

»Doista, uzvišene pripovijesti/narativi često su se rabili kao opravdavanja razornih i okrutnih ponašanja.« (str. 10)

Sljedeći pojmovni par što ga autor upotrebljava jest dvojtvo 'paradigme' i 'sustava'. I paradigma i sustav još bolje pojašnjuju smislenost zajednice od narativa. Oni se mogu smatrati primjenama pripovijesti na isti način kao što je politički sustav implementacija određene ideologije. Moram napomenuti da kod Radovana paradigma nema svoje uobičajeno značenje iz Kuhnove filozofije znanosti, a ni sistem nije suprotstavljen 'svijetu života', u smislu u kojem primjerice Habermas nudi dvodijelnu strukturu društvenog univerzuma.

Svijet u kojem živimo Radovan naziva »tehnolojsko doba«. Njegove su daljnje specifikacije da je to visokoglobalizirani planet na kojem smo nastanjeni: *tehno-znanstven*, *tehno-ekonomijski* i posve podređen *tehno-konzumerizmu*. Dakle, bitno je predodređen potrošaštvom kao jedinim preostalim smislom – koji to nije!

okruženju. Tražeći nakladnika za svoje »refleksije o informacijskoj tehnologiji i društvu« /što je i podnaslov knjige/, Radovan se predstavio ponajvećim nakladničkim kućama i sveučilištima – od Blackwella do MIT-a. Na sreću, autor je uspio smoći nešto novca iz vlastitoga znanstvenog projekta i samostalno izdati knjigu. Doista, srećom! Jer, doista bi bila šteta da autorovi oštri i kritički argumentirani stavovi ne dopru do šireg čitateljstva, što mu objavljivanje na engleskome inicijalno omogućuje.

Radovan se posve distancira od odrednica koje naše doba naziva *informacijskim*, *komunikacijskim*, a posebice onoj frazi koja je i u Hrvatskoj implementirana kao »društvo znanja«. Jer, doista, živimo u svemu prije negoli u društvu znanja. Posebice nakon početka uvođenja Bolonjske deklaracije koja se zgodimice doima posve besmislenom s obzirom na zahtjeve koje upućuje npr. društvenim i humanističkim znanostima.

Radovan nudi i alternative floskuli o »društvu znanja«. Naime, živimo u društvu, odnosno »svijetu vještina«. Naše je, *globalno* društvo zapravo *skill-society!*

Ovo je *tehnološko doba*, u kojem čovjeku nije puno toga ostavljeno u sferi iluzije. Kao ni religije!

Ipak, unutrašnja ograničenja i prolaznost ontologijskog bitka sadržanog u tehnološkoj civilizaciji drže ljude u dodiru sa svojim starim bogovima, dok istovremeno strastveno služe novog boga tehnno-ekonomije.

Ponovimo još jedanput, Prometejev drevni dar ljudima nije naišao na plodno tlo. Još uvijek u svijetu ima mnogo više ratova, ubijanja, nerazumijevanja... od međusobnog uvažavanja, tolerancije i (spo)razumijevanja.

Prometejev dar treba biti osviješten Hermesovim nadolaskom. No, hoće li Hermes doista doći? Na to Radovan pokušava odgovoriti tijekom cijele knjige.

Još su stari mudraci znali reći: alati i vještine, ambicije i nadanja – a bez pravедnosti, suradnje i respekta prema drugome – vode prema razaranjima i usmjeruju čovječanstvo prema samouništenju.

Nije li svijet u kojem živimo upravo ono o čemu govore ti »stari mudraci«?

Je li beskrajni napredak koji se proklamira tek bezglavo srljanje u propast?

Na ta retorička pitanja pokušajte sami dati suvisli odgovor!

Radovan je stajališta da suvremena tehnologija promovira tek instrumentalne odnose među ljudima, kao i *statički bitak kao nepromjenjivost*.

Žižek bi dodao, prije je moguće zamisliti svaku prirodnu kataklizmu i smak svijeta negoli alternative postojećom neoliberalnom konsenzusu!

Nadalje, Radovan govori o tomu da tehnologija cijeni tek jedan način mišljenja – onaj proceduralni. Na taj način ograničuje prostor ljudske zbiljnosti kao i mogući prostor čovjekove imaginacije. Sve jeremijade historijskih putešestvija »povijesnog mišljenja« hegelovske provenijencije odmijenjene su tek vječnom sadašnjošću konzumerizma.

Bez utopije, ali i bez vizije!

Mario Radovan svojim diskursom ipak nije isključiv. Ne idealizira prošlost na račun sadašnjosti. Ne zazire pred »tehnologijskim dobom«, e da bi se priklonio nekom idealiziranom, prošlom »zlatnom dobu«. Njegova je pozicija ona »umjerenog pragmatika«, koji suvremenu tehnologiju rabi samo kada je to baš nužno i neizbježno. Baš poput potpisnika ovih redaka. Mobitel nam je zlokobna mašina na kojoj iščitavamo tek kronologijski protok vremena!

Šalu na stranu, informacijski alati umnogome olakšavaju našu egzistenciju.

Ali je ne osmišljavaju!

Radovan, dakle, kritizira tehnologijsko doba u kontekstu »propuštenih prilika« i »razarajućih tendencija« koje, nažalost, primarno obilježuju civilizaciju s prijeloma tisućljeća.

Poglavlja se, redom, bave pojedinim aspektima »potrošenih« mogućnosti komunikacije. *On-line* življenje supostavlja se s *intenzivnom bukom* kojom je popraćena medijska civilizacija, a koja bi nas trebala približiti utopiji sveopće komunikativnosti. Buka, posebice

elektronskih medija, onaj je element koji zamagljuje svaku percepciju »zbiljskog stanja« svijeta u kojem živimo.

Iako nam slika može reći »više negoli tisuću riječi«, ona je često sasvim *nijema*. Ne prikazuje uzroke onoga što odslikava, niti ih može razriješiti. Dapače, slike također mogu lagati, i to mnogo učinkovitije od riječi.

Zajedno s Radovanom možemo zaključiti o nedostatku »političkog diskursa« u opisanom svijetu. Jer, kada je on – dakle, *politički diskurs* – ograničen na bitku sa slikama, tada manipulacija odmjenuje svaki racionalni govor i pokušaj promišljanja.

Glede, pak, demokracije, autor je još određeniji. Spominjući jedan drevni opis demokracije još iz antičkog svijeta, Radovan govori o njezinim ograničenjima.

Naime, demokracija je originarno »društveni sustav koji brine za dobrobit mnogih, a ne tek za dobrobit nekolicine«. Ipak, mnogo je češći slučaj da je ona sadržana u tome da *moćni čine ono što hoće, a slabiji trpe ono što moraju*.

Kakav je onda status 'slobode' u frazi »Freedom and Democracy«, suvišno je trošiti riječi, posebice u silničkom »nametanju demokracije« SAD-a, koji kao da jedini polaže pravo na ovaj proskribirani teorijski toponim.

Konačno, u svijetu u kojem živimo, Radovan detektira to da je jedino važno znati »što«, bez da se pitamo o onome »*zašto*«. Knjiga *Waiting for Hermes* zapravo ne očekuje nadolazak Hermesa, koji će ljude naučiti kako pravilno iskoristiti tehnološke dobrobiti. Jer, današnji je svijet *specifičnih vještina i opće ignorancije*. Zajedno s Deleuzeom, Radovan ga naziva i *društvom nadzora*.

Hermes se u takvome svijetu može dočekati tek povratkom svijesti. Samoosvješćivanjem dok još nije postalo za sve kasno. Jesmo/te li toga **svjesni**?

MARIJAN KRIVAK